

Методологічні аспекти формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій професійних компетенцій засобами народних ремесел

Анотація. У статті визначено та теоретично обґрунтовано методологічні аспекти формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій професійних компетенцій засобами народних ремесел. Розкрито зміст понять «компетенція» і «професійні компетенції майбутнього вчителя трудового навчання та технологій». Визначено структуру (проектна, технологічна, науково-дослідна, підприємницька, педагогічна), рівні сформованості (низький (репродуктивний), середній (базовий), високий (творчий)), критерії та показники (мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-операційний, особистісний) професійних компетенцій майбутнього вчителя трудового навчання та технологій.

Ключові слова: методологічні аспекти, учитель трудового навчання та технологій, професійні компетенції, народні ремесла.

Abstract. The article defines and theoretically substantiates the methodological aspects of the formation of professional competences in future teachers of labor education and technology by means of folk crafts. The meaning of the concepts «competence» and «professional competence of the future teacher of labor education and technology» is disclosed. The structure (project, technological, research, entrepreneurial, pedagogical), levels of formation (low (reproductive), medium (basic), high (creative)), criteria and indicators (motivational, cognitive, activity-operational, personal) of professional competencies of the future teacher of labor education and technologies.

Keywords: methodological aspects, teacher of labor training and technologies, professional competences, folk crafts.

Постановка наукової проблеми. В умовах сьогодення особливо актуальною є проблема відродження українських народних ремесел і промислів. Реалізація цього завдання значною мірою покладається на загальноосвітні навчальні заклади, що залишаються основними соціальними інститутами, які надають дітям повну загальну середню освіту, вирішують завдання розвитку та виховання учнів. Нині спостерігається активний процес оновлення змісту освіти й удосконалення системи виховання учнів. Головною метою закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) стає переосмислення, переорієнтація та вплив на формування високоморальної громадської позиції, національної свідомості, потягу до прекрасного, важливу роль у досягненні якої відіграє декоративно-ужиткове мистецтво [2, с. 221]. Відтак, набуває актуальності проблема підготовки вчителя трудового навчання та технологій, здатного до абстрактного мислення, аналізу, синтезу; готового діяти в нестандартних ситуаціях, нести соціальну й етичну відповідальність за прийняті рішення; готового до саморозвитку, самореалізації, використання творчого потенціалу; здатного використовувати основи філософських знань, аналізувати головні етапи та закономірності історичного розвитку для усвідомлення соціальної значущості своєї діяльності [1, с. 20]. Процеси модернізації освіти та її інтеграції у світовий освітній простір зумовлюють низку вимог до професійної підготовки вчителів ЗЗСО, які мають не просто володіти знаннями і вміннями з окремих напрямів педагогічної діяльності, а й мати високорозвинені компетенції у галузі предмета, що викладається, тобто професійними компетенціями. Вищезазначені загальнокультурні компетенції створюють основу для формування у майбутнього педагога професійних компетенцій на основі культури та мистецтва українського народу, народних традицій.

Наявність сформованих професійних компетенцій має особливе значення для вчителів трудового навчання та технологій, завданням яких є вдосконалення трудового виховання і технологічної освіти учнів. Навчання учнів обробки різних матеріалів, технології виготовлення виробів вимагає від педагогів володіння як традиційними, так і новими

способами та прийомами виготовлення різноманітних виробів.

Короткий аналіз досліджень проблеми. Нові засади педагогічної теорії та практики, в основу яких покладено виховання молоді на загальнолюдських культурних цінностях з урахуванням особливостей системи народної педагогіки, розкриті в працях І. Беха, М. Кабатченко, С. Метліної, Н. Ничкало, Е. Соколової, О. Сухомлинської, К. Чорної та ін.

В останні роки зросло прагнення суспільства до відродження національних духовно-матеріальних цінностей що, у свою чергу, ставить перед педагогічною наукою завдання розробки змісту, засобів, методів, організаційних форм навчання школярів народному декоративно-ужитковому мистецтву. Проблеми психолого-педагогічного та виховного потенціалу народних художніх ремесел в системі освітнього процесу у своїх працях досліджують науковці Є. Антонович, Н. Кардаш, Н. Кузан, Г. Мельник, В. Мусієнко, Н. Ничкало, Л. Оршанський, В. Радкевич, З. Резніченко, Л. Савка, О. Сидоренко, В. Тименко, В. Титаренко, С. Чебоненко та ін. Вони виявляють процес становлення народної культури як певної цілісності та її значення як системоутворювального чинника.

Теорії трудової діяльності, у тому числі і художньо-трудової, присвятили наукові праці П. Атутов, С. Батишев, В. Борисов, О. Гервас, Н. Знамеровська, Є. Кулик, Г. Левченко, В. Мадзігон, Л. Оршанський, В. Сидоренко, Н. Тверезовська, В. Тименко, Д. Тхоржевський та інші дослідники, де висвітлені установи трудової підготовки та зміст художньо-трудової діяльності в умовах школи.

Мета статті полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні методологічних аспектів формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій професійних компетенцій засобами народних ремесел.

Виклад основного матеріалу. Формування професійних компетенцій вчителів здійснюється під час навчання дисциплін циклу професійної підготовки у закладі вищої освіти (ЗВО). Значний потенціал у формуванні у майбутніх учителів трудового навчання та технологій професійних компетенцій мають народні ремесла, що акумулюють у собі накопичений народний досвід обробки матеріалів, виготовлення виробів і водночас досвід навчання ремеслу підростаючого покоління.

Ми розуміємо компетенцію як здатність робити щось добре, ефективно, з високим ступенем саморегулювання, саморефлексії, самооцінки та з швидкою, гнучкою й адаптивною реакцією на зміну обставин і середовища.

У педагогічній теорії виокремлюють різні види компетенцій, зокрема загальні (універсальні, ключові, надпрофесійні) і предметно-спеціалізовані, тобто професійні компетенції. По відношенню до вчителя закладу загальної середньої освіти професійні компетенції відображають систему професійно значущих якостей, знань, умінь і навичок, що об'єднані гуманно-ціннісним ставленням до учнів, індивідуалізовано-творчим підходом до праці, постійною спрямованістю на особистісне та професійне вдосконалення, які у сукупності формують педагогічну культуру педагога.

Під професійними компетенціями майбутнього вчителя трудового навчання та технологій ми розуміємо його теоретичну і практичну готовність до проєктної, технологічної, науково-дослідної, підприємницької та педагогічної видів діяльності, що зорієнтовані на забезпечення якості технологічної освіти учнів.

Нами було визначено такі професійні компетенції, якими має володіти майбутній вчитель трудового навчання та технологій: проєктна компетенція, що включає здатність і готовність учителя трудового навчання та технологій до проєктної діяльності; технологічна компетенція, що передбачає володіння відповідними знаннями та вміннями з предметної галузі «Технології», технологіями різноманітних ремесел; науково-дослідна компетенція, яка відображає сукупність дослідницьких знань і вмінь бачити та вирішувати проблеми на основі висування та обґрунтування гіпотез, виконувати експеримент і презентувати результати дослідження; підприємницька – передбачає здатність і готовність до навчання учнів основ підприємницької діяльності у контексті нових соціально-економічних умов з урахуванням

тенденцій розвитку приватного підприємництва та освітньої сфери; педагогічна компетенція, що полягає у володінні педагогічними знаннями та вміннями їх застосовувати для ефективного вирішення професійно-педагогічних завдань засобами народних ремесел.

Структуру професійних компетенцій майбутнього вчителя трудового навчання та технологій у нашому дослідженні представлено мотиваційним, когнітивним, діяльнісно-операційним та особистісним компонентами.

Аналіз практики підготовки вчителів трудового навчання та технологій у ЗВО, а також професійної діяльності випускників предметної спеціальності 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології) дало підстави зробити висновок про наявність у них низького (репродуктивного), середнього (базового), високого (творчого) рівнів сформованості професійних компетенцій.

Низький (репродуктивний) рівень сформованості професійних компетенцій характеризується проявом у майбутніх учителів трудового навчання та технологій нестійкого інтересу до народних ремесел, низьким рівнем мотивації до оволодіння технологіями різних ремесел, до професійної діяльності вчителя трудового навчання та технологій. Потреба у досягненні професійних навичок не розвинена. Студент володіє неповними знаннями з предмета «Технології» та народних ремесел, проєктної, підприємницької та педагогічної діяльності, методів наукового дослідження. Проєктні, науково-дослідні вміння та навички розвинені недостатньо. Для цього рівня сформованості професійних компетенцій характерні відтворення або змінене повторення технологій народних ремесел, недостатня самостійність у розробленні творчих проєктів та виконанні завдань відтворювального характеру. Творчість у роботі не виявляється.

Середній (базовий) рівень сформованості професійних компетенцій характеризується вибіркоким ставленням майбутнього вчителя до конкретних видів і форм діяльності, виразністю особистого інтересу до певного народного ремесла. Можливі окремі несуттєві помилки під час виконання деяких операцій. Дотримуються вимоги безпеки праці. Для цього рівня характерне володіння студентами сукупністю знань, умінь та особистісних якостей, що забезпечують вирішення типових професійних завдань. Вони вміють аналізувати отримані професійні знання та вміння.

Високий (творчий) рівень сформованості професійних компетенцій передбачає наявність професійного досвіду, глибоких і системних методологічних знань. Студент демонструє впевнене та точне володіння технологіями народних ремесел, вміннями методично грамотно та творчо організувати навчально-виховну роботу в класі, використовуючи прийоми та засоби навчання народних ремесел. Він усвідомлює необхідність професійного та особистісного саморозвитку, демонструє креативність у розробленні власних творчих проєктів та використовує вже відомі прийоми, методи, засоби народних ремесел, а також вкладає у них свій особистісний досвід. Студент з високим рівнем сформованості професійних компетенцій відрізняється технічним мисленням, здатний переносити фізичні навантаження, характерні для виробничого процесу, активно включається до підприємницької та науково-дослідної діяльності в галузі народних ремесел. Сформованість професійних компетенцій на творчому рівні дає змогу студенту брати участь зі своїми проєктами у виставках, конкурсах, фестивалях з декоративно-ужиткового мистецтва.

Рівні сформованості професійних компетенцій дають змогу визначити такі критерії та показники: мотиваційний (характер мотивації оволодіння професійною діяльністю вчителя трудового навчання та технологій і технологіями виготовлення виробів й обробки матеріалів на основі народних ремесел, прояв інтересу до народних ремесел і до наукових досліджень у галузі народних ремесел тощо); когнітивний (цілісне уявлення про народні ремесла, традиційні та сучасні технології та методи проєктування та виготовлення виробів, основи підприємницької діяльності, методику викладання предмета, методи наукового дослідження в галузі народних ремесел та ін.); діялісно-операційний (уміння використовувати

різноманітні педагогічні технології в технологічній освіті учнів, проектувати вироби, організовувати проєкту діяльність учнів, аналізувати ефективність своєї професійно-педагогічної діяльності, дотримуватися вимог безпеки праці, планувати та організовувати дослідно-експериментальну діяльність в галузі народних ремесел, погоджувати навчання технології з організацією підприємницької діяльності учнів, володіння технологіями народних ремесел і навичками роботи з обладнанням та інструментами тощо); особистісний (креативність, технічне мислення, почуття кольору та художнього смаку, точний окомір, здатність переносити фізичні навантаження та ін.).

Народні ремесла є соціально-культурним явищем, в якому відображаються трудові навички, національне різноманіття матеріальної та духовної культури народу. Вони мають значний педагогічний потенціал, що полягає у відображенні в них самобутньої культури праці українського народу, оволодіння якою сприяє формуванню проєктної та технологічної компетенцій; у спрямованості ремесел на створення матеріальних об'єктів, які мають естетичні та прикладні властивості, що дозволяє формувати підприємницьку компетенцію педагога; у накопиченому народом досвіді навчання ремеслам, засвоєння якого складає основу педагогічної компетенції вчителя трудового навчання та технологій. Впровадження народних ремесел, що акумулюють духовно-інтелектуальний досвід народу, його художні та етичні ідеї, в освітній процес сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти почуття національної гідності, художньо-естетичної, технологічної, моральної та трудової культури, а також сприяє розвитку композиційних здібностей (почуття кольору, ритму, симетрії, пропорції тощо), творчих здібностей, уяви та формуванню навичок логічного і просторового мислення, акуратності, терпіння, посидючості та ін.

Формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій професійних компетенцій засобами народних ремесел становить систему, успішне функціонування якої здійснюватиметься за наявності певного комплексу організаційно-педагогічних умов, серед них у результаті аналізу психолого-педагогічної, методичної літератури, дисертаційних досліджень, узагальнення педагогічного досвіду ми виявили такі: упровадження в освітній процес ЗВО моделі формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій професійних компетенцій засобами народних ремесел; актуалізація педагогічного потенціалу народних ремесел під час навчання дисциплін циклу професійної підготовки; включення народних ремесел до всіх видів практик; виконання здобувачами вищої освіти курсових і дипломних робіт, що передбачають розроблення творчих проєктів із застосуванням різних технологій народних ремесел; участі здобувачів вищої освіти в конкурсах, фестивалях, виставках, конференціях та інших заходах з декоративно-ужиткового мистецтва.

Перша організаційно-педагогічна умова передбачає вирішення низки завдань, зокрема: формування позитивного ставлення до професійної діяльності вчителя трудового навчання та технологій і мотиваційної спрямованості в її засвоєнні; формування у студентів системи спеціальних теоретичних знань професійної спрямованості; вироблення у майбутніх учителів трудового навчання та технологій умінь і навичок (проєктних, технологічних, науково-дослідних, підприємницьких, педагогічних); формування умінь і навичок використання технологій народних ремесел у навчальному процесі закладів загальної середньої освіти (уроки трудового навчання та технологій, робота в майстернях).

Вирішення вищезазначених завдань має здійснюватися відповідно до компетентнісного, контекстного, діяльнісного й особистісно орієнтованого підходів і принципів: індивідуалізації, народності, гуманізації, культуровідповідності, контекстності, високої художності, свідомості та творчої активності, системності та послідовності, оптимального поєднання колективних, групових та індивідуальних форм організації освітнього процесу.

Теоретична підготовка майбутніх учителів трудового навчання та технологій у цьому контексті має бути спрямована на формування когнітивного компоненту професійних

компетенцій і передбачати формування у студентів системи проєктних, технологічних, науково-дослідних, педагогічних і підприємницьких знань.

У свою чергу, практична підготовка має сприяти розвитку діяльно-операційного компонента професійних компетенцій і передбачати формування у майбутніх учителів професійних умінь і навичок. Тобто авторськими програмами дисциплін циклу професійної підготовки, наприклад «Технологічний практикум», мають передбачатися завдання, спрямовані не тільки на оволодіння практичними вміннями виготовлення виробів на основі різних технологій, а й на розширення знань студентів у галузі народної культури. Сутність практичного навчання студентів за таких умов полягає у поступовому переході від засвоєння ними найпростіших трудових прийомів і технологічних операцій до навчання ускладнених технологій, що вимагають комплексного застосування раніше засвоєних знань, умінь і навичок. Як специфічний метод практичного навчання доцільно використовувати метод творчого варіювання. Цей метод полягає у пропозиції нових розмірів та форм деталей об'ємних виробів, орнаментальних форм і способів їх розроблення в межах традиційних, декоративних композицій та колориту.

Друга організаційно-педагогічна умова – актуалізація педагогічного потенціалу народних ремесел під час навчання дисциплін циклу професійної підготовки – передбачає виконання таких завдань: формування у студентів уявлень про види народних ремесел та їх значення у житті людини; формування та розвиток знань, умінь і навичок поводження з ручними інструментами, верстатами, обладнанням щодо різних видів художньої обробки матеріалів, умінь створювати цілісний виріб, що відповідає функціональним та естетичним вимогам; розвиток творчих здібностей студентів шляхом знайомства з творами декоративно-ужиткового мистецтва, традиціями народних ремесел, зразками дизайнерських розробок під час виконання комплексних творчих робіт – проєктів; формування у майбутнього вчителя трудового навчання та технологій практичних умінь і навичок, необхідних для залучення учнів до народних ремесел, самостійної практичної роботи.

Третя організаційно-педагогічна умова полягає у проходженні студентами технологічної практики, наприклад, за такими напрямками: виготовлення виробів для оснащення майстерень факультету або виготовлення сувенірної продукції (подарунковий фонд). Вирішення цих завдань передбачає ознайомлення студентів з різними методами та технологіями народних ремесел, організацію пошуку рішень технічних завдань і виконання комплексу спеціальних завдань з метою розвитку професійних якостей майбутнього вчителя трудового навчання та технологій. У подальшому студенти зможуть ефективно використовувати знання про народні ремесла, а також уміння та навички з виготовлення виробів на основі народних ремесел під час проходження педагогічної практики у закладах загальної середньої освіти, виконання науково-дослідних робіт.

Реалізація четвертої організаційно-педагогічної умови передбачає виконання студентами предметної спеціальності 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології) дипломних і курсових робіт, творчих проєктів з використанням технологій народних ремесел. Тематика робіт має формулюватися таким чином, щоб студенти під час дослідження мали змогу поповнювати свої знання новими відомостями про історію розвитку того або іншого ремесла, про технологію ремесла, про методичні особливості вивчення ремесла.

Реалізація п'ятої організаційно-педагогічної умови передбачає участь студентів у конкурсах, фестивалях, виставках, конференціях та інших заходах, присвячених декоративно-ужитковому мистецтву та народним ремеслам, що дає змогу популяризувати та розвивати творчий потенціал студентів у галузі народних ремесел, сприяє професійному збагаченню учасників з різних видів народних ремесел, обміну досвідом, є дієвим засобом формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій професійних компетенцій і сприяє їхньому знайомству з сучасними напрямками традиційних народних ремесел.

Висновок. Народні ремесла, що передаються з покоління в покоління, відображають історичний, духовний, естетичний досвід народу, його духовно-моральну основу. Вони

можуть стати ефективним засобом різнобічного розвитку майбутніх учителів трудового навчання та технологій, формування у них професійних компетенцій.

Список використаних джерел:

1. Марущак О.В., Магдич Я.І. Інтеграційний підхід у навчанні майбутніх учителів трудового навчання та технологій як умова збереження традицій декоративно-ужиткового мистецтва. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми*. Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2019. Вип. 2. С. 19-22.

2. Марущак О.В., Савчук І.В., Бойчук С.О. Духовно-естетичне виховання учнів ЗНЗ засобами гончарного мистецтва. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. 1. С. 221-225.